

Частки лише, навіть, тільки як ілокутивні індикатори сили висловлення

У статті розглянуто, як вживання часток діє на процес вияву сили висловлення в реченнях. Частки як ілокутивні індикатори роблять явними, помітними наміри, стани, почуття. Розглянуте дало можливість упевнитися в тому, що засоби прояснення сили висловлення мають важливу роль в ілокутивному акті: впливають на усвідомлення змісту тексту. Подано погляди мовознавців на проблему ролі часток в реченні. З'ясовано значення понять ілокуція, ілокутивний акт, ілокутивна сила. Визначено відмінності між заявами та іншими видами текстів дипломатичного листування, предмет заяви та причини, які викликали її написання.

***Ключові слова:** дипломатичне мовлення, заява уряду, частка, ілокуція, ілокутивний акт, ілокутивна сила.*

Канкаш Г. Д. Частицы лишь, даже, только как иллокутивные индикаторы силы высказывания. В статье рассмотрено, как употребление частиц действует на силу высказывания в предложениях. Частицы как иллокутивные индикаторы проявляют намерения, состояния, чувства. Рассмотренное дало возможность удостовериться в том, что средства прояснения силы высказывания имеют важную роль в иллокутивном акте: влияют на осознание содержания текста. Представлены мнения языковедов о проблеме роли частиц в предложении. Объяснено значение понятий иллокуция, иллокутивный акт, иллокутивная сила. Обозначено отличие заявлений от других видов текстов дипломатической переписки, предмет заявления и причины ее написания.

***Ключевые слова:** дипломатическая речь, заявление правительства, частица, иллокутивный акт, иллокутивная сила.*

Kankash G. D. The particles *only, even, just* being illocutive indicators of the speech power. This article reveals how the usage of particles influences the process of defining speech power in the sentences. Particles being illocutive indicators make intentions, conditions and emotions visible and noticeable. The outcome of this research gave the possibility to make sure that the means of clearing out the speech power have the important role in illocutive act: influences the perception of text content. The views of linguists on the problem of the role of particles in the sentence are presented. The meanings of such concepts as illocution, illocutive act, illocutive power are clarified. The differences between statements and other kinds of the texts of the diplomatic correspondence, the subject of the statement and the reasons that provoked its writing are defined.

Foreign policy of the state aims at establishing relations with other countries and international organizations. The most important means of conducting foreign policy is diplomacy. The diplomatic communication develops in the sphere of interstate and international contacts in the form of diplomatic correspondence, negotiations, meetings, public speaking, press or spontaneous live speeches [8:267].

Some aspects of diplomatic speeches have been studied by such researchers, as Alcadi Mansour Saleh Abdou, M. A. Mats'ko, A. M. Pazynych, T. I. Shynkarenko, N. M. Polishchuk. There are different aspects of the research, pragmalinguistic and communicative, in particular. These issues were examined by F. S. Bacewicz, A. P. Zagnitko, A. A. Semenyuk, A. V. Yashenkova, by Russian linguists – Y. D. Apresyan, N. D. Arutyunova and also by the world-famous Polish and Australian linguist Anna Vezhbyts'ka.

They investigated signs of the diplomatic style, language formulae of the diplomatic speech, peculiarities of the diplomatic correspondence texts, peculiarities of the diplomatic documents' creating, diplomatic vocabulary of the Ukrainian People's Republic period.

Much has been already accomplished by linguists, but still there is a need to explore the peculiarity of diplomatic substyle of the Ukrainian language. The aim of

this article is to clarify the role of particles in differentiating the power of expression in the text "The statement of the Soviet government to the leaders of PRC – People's Republic of China" of the diplomatic genre of official-business style.

The tasks of the article:

- to identify the particles that contribute to the expression of the power of utterance;
- to examine how existing in the text particles help to clarify the power of speech.

We are interested in the use of particles in the text "The statement of the Soviet government to the leaders of PRC". We can observe the use of such particles as only, even, merely, would, should, that is. The particle "only" can be found six times in the text, it is used to highlight actions, signs. The particle "even" is used to highlight or enhance a particular word or phrase. In the text under consideration, it is marked eight times. The most often used particle in the text is "merely"; it is used eleven times. It is used with the restrictive excretory shade in the meaning: just, only at that time, only in such a situation, the only way.

We can summarize that the contents of the certain information was allocated, reinforced with the help of illocutive indicators – particles. They provoke the reader to feel certain emotions that the author of the text aimed to cause. We observe how the direction of attention of mass consciousness on a specific problem occurs. In the future we plan to consider the use of particle "would" as a means of clarifying the strength of the statements in illocutive act.

Key words: *diplomatic speech, government declaration, particle, illokation, illocutive act, illocutive power.*

Зовнішня політика держави направлена на встановлення відносин з іншими державами світу та міжнародними організаціями. Найважливіший засіб ведення зовнішньої політики – дипломатія. Типовими обставинами й умовами дипломатичного спілкування є сфера міждержавних і міжнародних контактів у

формі дипломатичного листування, переговорів, зустрічей, публічних виступів, преси, спонтанного живого мовлення[8:267].

Окремі аспекти дипломатичного мовлення вивчали такі дослідники, як Алкаді Мансур Салех Абду, О. М. Мацько, О. М. Пазинич,

Т. І. Шинкаренко, Н. М. Поліщук. Вони досліджували ознаки дипломатичного стилю, мовні формули дипломатичного мовлення, особливості текстів дипломатичного листування, особливості творення дипломатичних документів, дипломатичну лексику періоду УНР. Зроблено мовознавцями вже немало, але потрібно і далі досліджувати специфіку дипломатичного підстилю української мови. Є різні аспекти дослідження, зокрема прагмалінгвістичний і комунікативний. Досліджували ці питання Ф. С. Бацевич, А. П. Загнітко,

О. А. Семенюк, О. В. Яшенкова. Російські мовознавці – Ю. Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова. Також всесвітньо відомий польський і австралійський лінгвіст Анна Вежбицька.

Мета статті – з'ясувати роль часток у вирізненні сили висловлення у тексті «Заява Радянського уряду керівникам КНР» дипломатичного жанру офіційно-ділового стилю .

Завдання статті:

- виявити частки, які сприяють вираженню сили висловлення;
- дослідити, як наявні в тексті частки допомагають прояснити силу висловлювання.

У дипломатичній практиці досить часто використовується такий вид документа як заява . Наприклад, заяви уряду, міністерства закордонних справ. Вони, на відміну від документів власне дипломатичного листування, не є прямим зверненням до певної держави чи держав і тому не вимагають обов'язкової офіційної відповіді. Проте відсутність відповіді чи будь-якої іншої форми реагування на заяву теж являє собою політичний акт, що має певне політичне значення. Заява уряду може бути не лише опублікована, а й офіційно направлена спеціальною (супровідною) нотою відповідним державам. Заяви

для преси певним чином випереджають можливість офіційно займати позицію, яка в них викладається. Мета подібної заяви – орієнтувати суспільну думку і народ власної країни[6:138].

Заяви відрізняються від інших видів текстів дипломатичного листування, бо вони є дипломатичними документами вищого рівня спілкування між державами[13:134]. У такому виді документа як заява Міністерства закордонних справ подається оцінка певних подій, ставлення до них МЗС, що часто може розглядатися як позиція глави держави або уряду. Заява уряду має більше смислове навантаження, ніж інші класичні документи дипломатичного листування[5:215].

«Заява Радянського уряду керівникам КНР» була надрукована в газеті «Правда» від 21 серпня 1963 року. Предмет заяви – Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі та під водою, дата підписання – 1963 рік. Зрозуміло, що реально існуючі в світі умови і причини ведуть до створення того чи іншого тексту. Причини, які викликали потребу написання «Заяви Радянського уряду керівникам КНР», – розкол у радянсько-китайських відносинах у 1962 році.

Це вид письмової комунікації, який спрямований на налагодження таких взаємовідносин як партнерство і співробітництво. Г.Г. Почепцов в своїй праці про теорії комунікації називає цей тип комунікації ієрархічним, з пріоритетністю прямого зв'язку [10:34]. В ієрархічній схемі комунікації влада виступає в ролі автора, цей тип комунікації належить до соціальної структури – держави, держава зацікавлена в єдності, тому йде орієнтація на монолог, який повинен блокувати дії іншого[10:35]. Український мовознавець

О. В. Яшенкова описує комунікативні стратегії і тактики різних типів дискурсу, наш текст відповідно відноситься до політичного дискурсу. Маючи за основу характеристики типів дискурсу, які дає дослідниця, ми можемо надати досліджуваному тексту ознаки агітаційної та інформаційно-інтерпретаційної стратегій. Це інформування населення про ситуацію,

коментування певних подій, розповідь про вжиті заходи для розв'язання проблеми, застереження, надання оцінного значення, апелювання до моральних цінностей[14:168-170].

Американський професор філософії Джон Роджер Серль в своїй статті «Що таке мовний акт?» пише, що «...створення конкретного речення в існуючих умовах і є ілокутивний акт»[12:152]. Під поняттям ілокуція ми розуміємо втілення у висловленні, породжуваному в процесі мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловленню конкретної спрямованості[3:133]. Дослідник далі своїй статті зазначає: «Створюючи ілокутивний акт, мовець(автор) має намір отримати певний результат, примусивши слухача(читача) розпізнати його намір отримати цей результат. І це розпізнання здійснюється за допомогою того факту, що правила вживання висловлювань зв'язують ці висловлювання з отриманням певного результату.[12:160]. Ілокутивна сила висловлювання – це те, що згідно наміру, повинно бути зрозумілим[12:149]. Британський професор філософії Джон Ленгшо Остін до засобів прояснення сили висловлювання відносить:спосіб дієслова, просодію, прислівники, частки, невербальне супроводження, ситуацію[9: 65].

Відомий російський мовознавець Н. Д. Арутюнова в праці «Витоки, проблеми і категорії прагматики» зазначає, що службові слова не дозволяють відволікатися від змінної величини – мовного контексту, експліцитного чи імпліцитного. Для того, щоб коректно користуватися словами такого типу, як *навіть, тільки, лише, ще, же,адже*, дуже важливі дані про прагматичне оточення[2:6].

Ю. Д. Апресян, російський лінгвіст, академік, в монографії «Лексична семантика» звертає увагу на апарат модальності, який розробила

А. Вежбицька: [«Апарат модальності ставить семантичний аналіз великих пластів лексики, – в першу чергу, часток, вставних слів, сполучників і](#)

прислівників на зразок *навіть, лише, хоча, ще, вже, але, всього, цілком, на щастя, по суті, скоріше і т.п.* – на значно глибшу, ніж раніше, основу»[1:33].

Український мовознавець О.А. Семенюк зазначає, що кожна ілокутивна сила складається певних ілокутивних індикаторів мовленнєвого акту:

- 1)граматичні: функціональні типи речень, порядок слів;
лексичні: дієслова говоріння, модальні дієслова, емоційно-оцінна лексика, частки);
- 2)контекст і ситуація [11:106].

Нас цікавить використання часток в тексті «Заяви Радянського уряду керівникам КНР». Спостерігаємо вживання часток *лише, навіть, тільки, би, б, ось*. Частку *лише* нараховуємо в тексті шість разів, вона вживається для виділення дії, ознаки. У великому тлумачному словнику ця частка подається як обмежувальна, підсилювальна, спонукальна[4:488].

Виділення дії спостерігаємо в наступних реченнях: «**Тепер продовження ядерних випробувань могло лише піднімати все вище і вище...**» [7: 10]; «**...керівництво КНР лише підтверджує, що воно орієнтується...**» [7: 24]. В цих реченнях за допомогою частки *лише* виділяються такі дії: Китай продовжує ядерні випробування і може вплинути на подальше озброєння країнами; Китай має інший напрямок в зовнішній політиці. Частка вживається для обмеження у значенні, її можна замінити словами *тільки, виключно*, а значить відбувається дія виняткова, йде відхилення від норм, правил, яких всі дотримуються.

Ілюстрацією виділення ознаки служать речення: «**...ніби Радянський Союз дбає лише про власне благополуччя, ...**»[7:21]; «**, ... вони(КНР) можуть лише поставити себе в ніякове становище**»[7:14]. Частка вказує на обмеження ознаки, її легко можна замінити синонімом *не більше, лише*. Йде звуження вияву ознак до однієї характеристики. Виділена ознака робить основним такий зміст: Китай впевнений, що СРСР дбає лише про своє життя в достатку й спокої, і у випадку загрози він залишиться незахищеним; Китай не розуміє всієї

серйозності стану і потрапляє в надзвичайно неприємну ситуацію, завдає неприємностей і клопоту.

В досліджуваному тексті відмічаємо частку *навіть* вісім разів. Вона вживається, якщо потрібно виділити або посилити слово або словосполучення, якого стосується. У великому тлумачному словнику ця частка подається для вирізнення і підсилення значення того слова або словосполучення, якого стосується [4:552].

Простежимо виділення словосполучень: «...в 1963 році вони її прийняли, **навіть в дещо розширеному вигляді...**» [7:11]; «...що було **неприйнятним ще вчора, може виявитись корисним і навіть дуже корисним сьогодні**» [7:13]; «...почувати себе **спокійніше, навіть сидючи на власній атомній бомбі?**» [7:19]; «...якщо **навіть загине половина людства, ...створять в тисячу разів вищу цивілізацію**» [7:24]. Словосполучення складається з двох або декількох слів, граматично і за змістом пов'язаних між собою. Частка виділяє його, тобто виділяє визначену частину речення з метою підкреслення важливості вкладеного змісту. Виділяємо особливо важливу інформацію: США підписали договір в розширеному вигляді; ядерна могутність Радянського Союзу приносить користь, гарантує безпеку соціалістичної співдружності; не можна допускати термоядерної війни, навіть якщо імперіалізм буде в такій ситуації знищено.

Виділення окремих слів за допомогою частки *навіть* ілюструють речення: «...А, по-друге, **договір не забороняє і Радянському Союзу, ... навіть застосовувати цю зброю ...**» [7:9]; «...**хто став на точку зору націоналізму, ...того не бентежить навіть, ... перетворює в ніщо великий заповіт ...**» [7:29]; « **Ні, керівники КНР ... навіть таку розкіш, як їх заяви ...**» [7:20]. Виділені слова мають потужну силу, яка примушує читача усвідомлювати важливість ситуації. Виділені слова мають зміст: Радянський Союз може застосувати ядерну зброю, якщо буде потрібно; Китай не хвилюється, не

тривожиться , що тактика його неправильна; Китай одверто не признає, що знаходиться в залежності від Радянського Союзу.

Найчастіше в тексті вживається частка *тільки* – одинадцять разів. Вона вживається з обмежувально-видільним відтінком у значенні: *лише, тільки в той час, тільки в такій ситуації, тільки таким способом*. У тлумачному словнику ця частка подається як обмежувально-видільна, також вживається з відтінком підсилювального і модального значення.

[4:1249]. Вживання частки *тільки* допомагає розмежувати основні наголошені складові частини змісту тексту в такому порядку:

1) спостерігаємо вирізнення значення окремих слів: керівники КНР прагнуть мати зброю; керівники КНР обдаровані великим розумом; народи Азії, Африки і Латинської Америки мають те загальне, що притаманне кожному з них, що єднає. Вияв цієї ілюктивної сили ми знайшли в реченнях: «**Тільки люди**(керівники КНР), яким **жадоба здобути ядерну зброю у свою власну квартиру застилає очі, можуть не бачити і не розуміти цього**» [7:17]; «... і **тільки у китайських керівників є ключ мудрості**» [7:7]; « ... **китайські керівники демонстративно підкреслюють спільність інтересів тільки цих трьох континентів, не кажучи жодного слова про необхідність зміцнювати їх солідарність з народами соціалістичних країн...**»[7:29].

2) виявляють свої наміри учасники ситуації таким чином: керівники КНР говорять про лінію на мирне співіснування, а на практиці саботують втілення спільного курсу в життя; виявляють байдужість до наслідків своєї політики. Вияв ілюктивної сили ми знайшли в реченнях: «... **керівництво КНР тільки на словах згодне із схваленою... лінією на мирне співіснування ...**»[7:6];

« **Позицію уряду КНР... можна зрозуміти тільки так, що для китайських керівників немає значення, ...**»[7:18];

3) спостерігаємо виділення ситуації: саме життя примусить КНР визнати досягнення ядерної могутності Радянського Союзу; уряд КНР дозволяє собі заяви проти договору, бо звик до того, що СРСР завжди захищає і надалі

захистить. Виявляють ці ситуації наступні речення: «... імперіалісти **тільки тоді бувають змушені визнати ... ,коли саме життя примушує їх зробити це**» [7:15]; «... **заяви ... можуть дозволити собі тільки тому, що зовнішня безпека Китаю захищається могутністю Радянського Союзу...**»[7:20].

Отже, можна підсумувати, що зміст деякої інформації був виділений, підсилений за допомогою ілокутивних індикаторів – часток. Вони провокують читача на відчуття певних емоцій, які автор тексту прагнув викликати. Ми спостерігаємо, як відбувається направлення уваги масової свідомості на конкретні проблеми. В подальшому плануємо розглянути використання часток *би,б* як засобів прояснення сили висловлення в ілокутивному акті.

Література

- 1.Апресян Ю. Д.** Избранные труды, том 1. Лексическая семантика: 2-е изд., испр. и доп. – М.: Школа «Языки русской литературы», издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. – 472с. **2.Арутюнова Н. Д.** Истоки, проблемы и категории прагматики [Текст] / Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике / общ. ред. Е. В. Падучевой. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – С. 3 – 42. **3.Бацевич Ф.С.** Вступ до лінгвістичної прагматики: підручник /Ф. С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 304с. **4.Великий тлумачний словник сучасної української мови** / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003.– 1440с. **5.Гуменюк Б. І.** Дипломатична служба: правове регулювання: навчальний посібник. – К.: Либідь, 2007. – 224с. **6.Гуменюк Б. І.** Основи дипломатичної та консульської служби: навчальний посібник. – К.: Либідь, 2004. – 248с. **7.Заява Радянського Уряду.** – Київ: Держполітвидав, 1963. – 30с. **8. Мацько Л. І.** Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с. **9. Остин Дж. Л.** Слово как действие. – В кн.: Новое в зарубежной лингвистике: Вып.17.Теория речевых актов. Сборник. – М.: Прогресс, 1986. –

С.22-129. **10. Почепцов Г. Г.** Теории коммуникации. – М.: «Рефл- бук», К.:«Ваклер» – 2001. – 656с. **11.Семенюк О. А.** Основы теорії мовної комунікації: навчальний посібник / О. А. Семенюк, В. Ю. Паращук – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 240с. **12 Серль Дж.** Что такое речевой акт? – В кн.: Новое в зарубежной лингвистике: Вып.17.Теория речевых актов. Сборник. – М.: Прогресс, 1986. – С.151-168. **13. Український дипломатичний словник** /за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. – К.: Знання, 2011.– 495с.**14. Яшенкова О. В.** Основы теорії мовної комунікації: навчальний посібник / О. В. Яшенкова. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 312с.